

ALLAS BIBLIOTEK

EN IDÉBOK OM ATT INTEGRERA BIBLIOTEK

Skolverket Statens kulturråd

Skolverkets beställningsadress:

Liber Distribution, Publikationstjänst, 162 89 Stockholm. Tel 08-690 95 76

Fax 08-690 95 50, E-post: skolverket.ldi@liber.se

Beställningsnummer: 01:649

Skolverket ISBN 91-89314-44-1

Kulturrådets beställningsadress:

Kulturrådet Distribution, Box 30143, 104 25 Stockholm

Tel 08-795 23 17, Fax 08-760 58 95, E-post: order@special.lagerhus.se

Internetbeställning: www.kur.se

Kulturrådet ISBN 91-85603-56-2

Ämnesord: skolbibliotek, folkbibliotek, integrerade bibliotek, bibliotek i utbildningen

Utgivare: Skolverket och Statens kulturråd

Text och form: Titti Hasselrot. Original: Contextus

Omslagsfoto: Bengt af Geijerstam/Bildhuset (överst), Lena Granefelt/Bildhuset (nederst)

Foto sid 9, 13, 19, 23, 33 och 39: Susanne Björkman/Skarp

Tryck: Berlings Skogs, Trelleborg, 2001

ISBN 91-89314-44-1/ISBN 91-85603-56-2

INNEHÅLL

Förord 5

Bättre tillsammans Om folkbiblioteken, skolbiblioteken och integreringsfrågan 9

Fisk eller mittemellan Om skolbibliotek 13

Demokratins lägenhet Om folkbibliotek 19

"Vi behövs helt enkelt" Catarina Stake, gymnasiebibliotekarie, Kungälv 23

"Om ingen söker vår halvtidstjänst?" Kulturchef i avfolkningsbygd 33

I så fall hur? Om integreringens kärnfrågor 39

Litteratur 56

HUR KAN DET livslånga lärandet stödjas och utvecklas?

Vilka nya samverkansformer och dialoger behövs?

Det livslånga lärandet utgår från en helhetssyn på utbildning och lärande.

Människor lär hela livet, både inom och vid sidan av det formella utbildningssystemet. Biblioteken med sin mångfald av medier och sin professionella kompetens är viktiga resurser både i det formella och det informella lärandet.

Skolbibliotek och folkbibliotek har olika funktioner och uppdrag. Det växande antalet studerande på olika nivåer har dock gjort att folkbiblioteken alltmer används som utbildningsbibliotek – som komplement till skol- och högskolebiblioteken eller i deras ställe. Skola och bibliotek behöver därför föra en ständig dialog för att vidareutveckla samarbete, och för att gemensamt kunna fungera som stöd för människor i utbildning, i arbete och på fritiden.

I många kommuner har man valt att fysiskt och organisatoriskt integrera folk- och skolbiblioteken med varandra. Andelen integrerade bibliotek har därför under senare år ökat kraftigt. I dag är nästan 40 procent av folkbiblioteken integrerade med ett skolbibliotek. Ofta är skälen ekonomiska – men en samlokalisering kan också ske för att man vill ge biblioteket en starkare identitet, som en plats för möten över generationsgränserna.

Oavsett vilka skäl som ligger bakom en integrering är gemensam planering en förutsättning för att det nya biblioteket ska bli en resurs för alla kommuninvånare. Att såväl skolans och bibliotekets personal som de lokala politikerna deltar i diskussionen är av största betydelse. Det är en dramatisk skillnad mellan en väl planerad integrering och en ogenomtänkt sammanslagning.

Skriften Allas bibliotek är ett samarbete mellan Skolverket och Statens kulturråd. Samverkan mellan skola och bibliotek är av stort värde på alla nivåer – lokalt, regionalt och nationellt, myndigheterna emellan.

Vår förhoppning är att Allas bibliotek ska fungera som en idé- och inspirationsskrift för alla som har integrerat bibliotek – eller som står i begrepp att göra det. Med utgångspunkt i exempel och erfarenheter från kommuner, skolor och bibliotek runt om i Sverige belyser vi integreringens möjligheter och problem.

Kulturrådet och Skolverket tar inte ställning för eller emot att integrera bibliotek. Allas bibliotek ger därför inga färdiga svar, men väcker förhoppningsvis frågor som kan utgöra underlag för diskussion och beslut i kommunerna.

En arbetsgrupp bestående av Carin Borell, barnbibliotekarie, Sollefteå, Britta Särnmark, gymnasiebibliotekarie, Härryda, Ann Wiklund, expert, Skolverket, och Johanna Hansson, bibliotekskonsulent, Kulturrådet, har svarat för materialinsamling och analys. Texten är skriven av Titti Hasselrot.

Stockholm i augusti 2001

Mats Ekholm

generaldirektör, Skolverket

Kristina Rennerstedt

generaldirektör, Statens kulturråd

Margareta Rosenquist Soliman

bibliotekarie, Skolverket

Johanna Hansson

barn- och skolbibliotekskonsulent, Statens kulturråd

Mona Lansfjord

undervisningsråd, Skolverket

Bättre tillsammans

OM FOLKBIBLIOTEKEN, SKOLBIBLIOTEKEN OCH INTEGRERINGSFRÅGAN

Samarbete betyder livet för svenska bibliotek.

Integrering har i sammanhanget blivit en term med konkret innebörd: Ett integrerat bibliotek är ett folkbibliotek och ett skolbibliotek som har flyttat samman. Hur fungerar då de integrerade biblioteken i praktiken? Vilka är möjligheterna, och hur tar man vara på dem?

I denna skrift summerar vi utgångsläget från dels skolbibliotekens, dels folkbibliotekens håll och vidarebefordrar ett antal årsfärskta intryck från integrerade bibliotek runt om i landet. Texterna är tänkta som stöd och inspiration i diskussionen om hur de egna biblioteken kan organiseras.

POPULÄR MODELL, STARKT STÖD

Integreringen har på senare år varit en självklar utväg för många – ett organisatoriskt grepp med både dynamiska och ekonomiska förtecken.

Som idé vann modellen inte utan vidare insteg. Kulturrådets rapport "Skola och folkbibliotek i samverkan" framhöll t ex år 1978 att integreringen inte bara hade fördelar utan också brister – brister som bara kunde bemästras med gemensam planering. På vissa håll i landet anser man sig ha lyckats bra just genom att medvetet hålla isär skol- och folkbibliotek.

Numera är det politiska stödet vanligen starkt för integrering och planlagd samordning mellan skola och folkbibliotek.

En viktig viljeyttring från skolans sida är mängden av värdeuttryck genom olika läroplaner – ”orientera sig i en komplex verklighet”, ”kunna sammanställa, bearbeta och kritiskt granska uppgifter och åsikter i samhället” – som förutsätter att elever och lärare har tillgång till professionellt skötta bibliotek. Det vill säga sådana bibliotek som många folkbibliotek och gymnasiebibliotek utvecklats till i modern tid, men mera sällan grundskolans bibliotek.

På senare år har de integrerade biblioteken stadigt ökat i antal. Det kan vara ortens huvudbibliotek som flyttat samman med en grundskola eller en gymnasieskola, t ex i samband med ett nytt skolbygge. I andra fall kan det handla om biblioteksfilialer som slagit sig ihop med skolor – istället för att läggas ned.

Är ökningen av antalet integrerade bibliotek mest en måluppfyllelse under galgen? Eller står den för en ny medvetenhet om samarbetets förtjänster?

INTEGRERING SOM BESPARING

”Alternativ till nedläggning” är inget visionärt skäl till integrering – men fullt förståeligt. Om en biblioteksfilial hotas, kan kommunpolitikerna istället rädda den till livet genom att slå ihop den med ett skolbibliotek. Detta är precis vad som ofta hänt.

Under 1990-talets åtstramningspolitik försvann en femtedel av alla biblioteksfilialer. Kraftigast var minskningen under åren 1990–1995, då nästan 200 filialer las ned. Av återstoden har många gjorts om till integrerade bibliotek.

När Kulturrådet utredde integreringsmetoderna (”I nöd och lust”, Statens kulturråd 1991) kartlades sju kommuner och ett län närmare. Samtliga uppgav, redan då, att integreringen genomförts främst av ekonomiska skäl:

Det skulle annars ha varit uteslutet att få ett bibliotek på orten. Resurserna skulle inte ha räckt till två bibliotek./.../Det skulle inte heller ha varit möjligt att anställa fackutbildade bibliotekarier.

Citatet visar, för all del, att de ekonomiska argumenten har en mindre krass undertext. Man kunde trots allt inte tänka sig att vara utan bibliotek. Och man värdesatte att få bemanna biblioteket med fackutbildad personal.

Optimisten kan också hävda att det folkbibliotek som en gång klämts in i en skola av besparingsskäl faktiskt kan växa och utvecklas i en tid av mer generös resurstilldelning.

INTEGRERING SOM UTVECKLING

Vilka är då argumenten av kvalitativ karaktär för en sammanslagning av skol- och folkbibliotek? Här är några som ofta framförs:

Skolbiblioteken har inte hängt med i utvecklingen, och behöver förbättras i en informationskrävande och snabbt föränderlig värld.

Skolan vinner som miljö på att öppna sig mot det omgivande samhället.

Eleverna är betjänta av ett mediebestånd som speglar hela samhället.

Allmänheten är i högre grad nu än tidigare också en grupp av studerande, engagerade i olika former av livslångt lärande. Folkbiblioteket har alltså anledning att växa in i rollen som pedagogisk institution.

Om gruppernas särintressen respekteras, kan både allmänhet och skolelever ha mycket att vinna på att biblioteket blir en ny sorts mötesplats, över generationsgränserna.

INTE AV SIG SJÄLVT!

Intressant är att fråga sig vilka ansträngningar som görs för att det integrerade biblioteket ska bli den nyskapelse som eftersträvas.

I lyckade fall av integrering har bibliotekets båda huvudmän – ofta barn- och ungdomsnämnden och kulturnämnden – formulerat nya mål tillsammans, och i linje med dem funnit former för hur de gemensamt kan ansvara för verksamheten. I värsta fall präglas samarbetet av revirtänkande på besökarnas bekostnad. Vanligast är en blandad bild: samordningsvinster i vissa avseenden, konflikter i andra.

Många beskrivningar har genom åren signalerat stiltje istället för förnyelse. Kulturrådet konstaterade tex i sin metodutredning "I nöd och lust", i fråga om de integrerade biblioteken:

De används huvudsakligen som skolbibliotek, men de bekostas, sköts och utrustas som om de vore folkbibliotek.

Nio år senare skriver barnbibliotekarien Irene Eriksson, som särskilt studerat frågan, i tidskriften Barn & Kultur (nr 4–5, 2000):

Vanligt är att folkbiblioteket fortsätter sin verksamhet oförändrad efter flytten till skolan, dock med den skillnaden att elever och lärare utnyttjar biblioteket i mycket högre grad.

Som förr, men ändå inte. Osäkerhet på många håll om ansvar för budget, mediebestånd, personal. En av de mest övertygande slutsatserna är att samarbetet tjänar på att regleras i avtal. Ännu viktigare är den alltid pågående dialogen.

Fisk eller mittemellan

OM SKOLBIBLIOTEK

Vad är skolbibliotekets identitet? Jo, identitetskrisen.

Så hårt kan man sammanfatta de skildringar och intryck som levererats om skolornas egna bibliotek genom åren.

När Statens kulturråd år 1997 beslöt sig för att kartlägga skolbiblioteken, var det deras låga genomsnittsstandard som var huvudproblemet. Fisk eller mittemellan, men sällan fågel.

Ett problem i sig var naturligtvis också deras stora inbördes olikheter. För hur bedömer man standarden på något som inte har tydliga mål?

I utredningen som Kulturrådets kartläggning mynnade ut i – ”Skolbiblioteken i Sverige”, Statens kulturråd 1999 – framhålls visserligen att skolans mål och styrdokument även måste gälla för biblioteket. I verkligheten har dock skolbiblioteken levat sitt eget liv, i många fall lämnade åt ett dammigt öde.

Typiskt nog karaktäriseras i utredningen skolbiblioteken med hjälp av några starkt disparata bilder:

Tre bokhyllor i ett litet rum bakom skolans matsal/.../Skolan har ingen bibliotekarie och ingen biblioteksansvarig lärare.

...gott om relativt ny litteratur, både fack- och skönlitteratur/.../datorer med bibliotekskatalog, CD-rom och Internet/.../Skolan har en fackutbildad bibliotekarie på heltid.

OTYDLIG ROLL

Olika historiska förklaringar till skolbibliotekens problematiska utveckling prövas, i Kulturrådets utredning liksom i andra dokument.

Skolbiblioteken har flera uppgifter, bl a att utveckla elevernas informationskompetens och att verka läsfrämjande. Det har väl folkbiblioteken också? Ja. Men de konkurrerar inte med sin egen omgivning, som skolbiblioteket kan göra med skolan själv. ("Varför ska man använda just biblioteket, när man väcker barns läslust eller när man söker information?" "Vi vill ha resurserna i klassrummen där vi arbetar, inte i biblioteket.")

Kulturrådet föreslår bl a pedagogisk samverkan med högskolebibliotek, och att det nationella ansvaret i fortsättningen delas av Skolverket och Kulturrådet. Skolverket har samtidigt fått i uppdrag att stödja och stimulera skapandet av kreativa språkmiljöer och stödja skolbibliotekens pedagogiska roll.

Värnandet tar sig alltså olika uttryck. Men det formaliserade ansvaret för skolbiblioteket som institution är fortfarande mycket otydligare än det för folkbiblioteket. Bibliotekslagen som trädde i kraft 1997 slog visserligen fast att kommunerna har ansvar inte bara för folkbiblioteken utan också för skolbiblioteken. Inom grundskolan och gymnasieskolan ska det finnas "lämpligt fördelade" bibliotek – dels för att stimulera intresset för läsning och litteratur, dels för att tillgodose elevernas behov av material för utbildningen. Men vad är en lämplig fördelning?

Vilka skälen än må vara, har skolbiblioteken otvetydigt hamnat i bakvatten. I förlängningen har det inneburit att de alltför sällan bemannats med fackutbildade bibliotekarier.

När samhället kräver avancerad informationssökning, då är det därför inte alls självklart att det är i biblioteket som skolan ser sin professionella bas för den nödvändiga förnyelsen. Istället för att se skolbiblioteket som basen för ett brett och varierat informationssökande, har man på sina håll betraktat biblioteket som en konkurrent om datorkraften: "Vi måste satsa på utbredd IT, snarare än på biblioteket."

"Bärbara datorer för alla elever" kan som målsättning ha tillåtit konkurrera ut en fackutbildad bibliotekarie – som kanske skulle ha kunnat lära eleverna använda ett mindre antal datorer på ett mer insiktsfullt sätt.

ETT EGET MANIFEST – OCH EN NY INVENTERING

Vad finns mer att hålla sig till när man värnar om skolbibliotekens återväxt?

Numera finns ett internationellt dokument som stöd för skolbiblioteken. Unescos folkbiblioteksmanifest 1994 följdes nämligen upp med ett särskilt skolbiblioteksmanifest 1999.

Skillnaderna mellan folkbibliotekens och skolbibliotekens grundförutsättningar blir övertydliga, om man jämför det ena manifestet med det andra.

Folkbiblioteksmanifestet inramas, i Svenska Unescorådets skriftserie, med det stolta konstaterandet att svenska folkbibliotek är internationella föredömen. I själva manifestet slår man utan vidare fast att folkbiblioteket "som lokalt kunskapscentrum utgör en grundförutsättning för ett livslångt lärande".

Skolbiblioteksmanifestet är försiktigare formulerat, mer målsättande än manifestande: "Skolbiblioteket förmedlar kunskap och tankar som är grund-

läggande i ett informations- och kunskapssamhälle. Skolbiblioteket ger eleverna de färdigheter som behövs för ett livslångt lärande. Det ger dem möjligheter att utveckla sin inlärningsförmåga...”

Samtidigt har regeringen gett Skolverket i uppdrag att stödja arbetet med språkutveckling, och verka för att skolans läs- och skrivmiljöer förbättras. Ett viktigt inslag i arbetet är att stärka och utveckla skolbibliotekens pedagogiska roll. Basen för detta inventerande arbete är projektet Språkrum, med rikt varierat arbetssätt.

INTEGRERINGEN EN PROVOKATION?

Kanske provocerar det en och annan folkbibliotekarie att berget nu så ofta flyttar till Muhammed, dvs att den välutrustade folkbiblioteksfilialen i integrationsprocessen flyttar in och berikar skolan med professionalitet och medier? När nu skolan dessutom tenderar att utnyttja den nya tillgången så mycket att allmänheten ibland klagar?

Förhoppningsvis har det vitaliserade skolbiblioteket i detta samband förhållande mycket att ge tillbaka, på sikt. En del har det med sig redan i hemgiften: ett undersökande arbetssätt, skolan som pedagogisk och kunskapsmässig resurs. Mer kan det bli, med Unescos skolbiblioteksmanifest och Skolverkets Språkrum som råg i ryggen. I ett samhälle karaktäriserat av livslångt lärande kan det vara en fördel att folkets vardagsrum finns i kunskapens hus.

– Och det är allt bra tyst här på sommaren, när de har lov.
Som farbror i läshörnan sa.

Demokratins lägenhet

OM FOLKBIBLIOTEKEN

–Å, biblioteket! Det är ju hela samhällets... hjärta?

–Jaa! Och hjärna – också!

Nervsystem, navel, nav. Bildspråket blommar, inte minst när man ska försvara kommunala nedskärningar och behöver förklara sin personliga förkärlek för det bibliotek det drabbar.

Raljerandet åsido. Om man gjorde en omröstning bland svenskar om vilken allmän inrättning som är demokratins boning framför andra – vilken skulle vinna? Kommunhuset, kaféet, sporthallen, kyrkan...? Antagligen folkbiblioteket.

Om folkbiblioteket blir korat till demokratins mest folkkära plats (dess lägenhet snarare än dess borg?) kan det bero på att man där – i hela landet och på kommunernas ansvar – tillhandahåller information, kunskap och kultur utan kostnad för användarna. Servicen är numera till och med skyddad i lag, Bibliotekslagen från 1997. Statsbidrag till folkbiblioteksväsendet har utgått sedan 1905. Vilken annan institution har en sådan ställning i samhället?

BREDD OCH DJUP

Folkbiblioteken är landets mest spridda kulturinstitutioner, med huvudbibliotek i alla landets 289 kommuner. Därutöver finns nästan 1200 biblioteksfilialer och ett hundratal bokbussar.

För många medborgare är biblioteket ett andra hem, ett ställe där de är väl förtrogna med möjligheterna: medierikedom, fjärrlån, datorsökningar, tidsskriftsabonnemang, utställningar och evenemang, konsumentrådgivning, sagostunder, särskild hjälp i samband med studier.

Inte sällan noterar man att bibliotekarien är väldigt allround – om man nu hade trott att hon mest skulle kunna använda sin stämpel och sin dörrnyckel. Om hon verkar ovanligt hjälpsam, beror det inte bara på att hon är snäll utan på att hon är en välutbildad strateg.

Biblioteken har efter hand utvecklats till multimediala institutioner. Tryckta medier delar utrymmet med andra medier som datorer, CD-rom, videoband, talböcker och musik.

KRIS OCH UTVECKLING

Första hälften av nittiotalet var en tid för både kris och utveckling i folkbibliotekens historia. Under dessa år stängdes ett stort antal biblioteksfilialer i samband med åtstramningarna i statsbudgeten.

Samtidigt ökade kraven på biblioteken, och därmed också på deras filialer: Alltfler människor behövde tillgång till alltmer kunskap. Det moderna samhället började ställa allt högre krav på förkunskaper inför val och folkomröstningar: Hur skulle man förstå EU-frågan, hur skulle man kunna ta ställning i invandringspolitiken? Människor började utbilda sig alltmer kontinuerligt i ett livslångt lärande: omskolning, fortbildning, komvux, Kunskapslyftet, svenska för invandrare.

Ett omfattande förnyelsearbete bedrevs. Kommunerna tvingades ta nya grepp för att leva upp till de mål som fanns för folkbildning och kultur. Biblioteken själva trängdes hårt när de skulle klara både välkommandet av

den nya tekniken – inte minst digitaliseringen av alla kataloger – samtidigt med de nödvändiga nedskärningarna.

Ett av de kontroversiella motdragen mot stängningen av filialer blev att biblioteksverksamhet lades ut på entreprenad. Först var Åre år 1991, med en privat entreprenör.

En annan organisatorisk nyskapelse, initierad långt före krisåren på åttio- och nittiotalet, blev alltså de integrerade biblioteken: folkbiblioteken samordnade med skolbiblioteken i gemensamma lokaler. Nästan fyrtio procent av landets folkbibliotek fungerar idag på det sättet.

FOLKBIBLIOTEKEN FÖRLORARE?

Hopflyttningen med skolbiblioteken betyder för folkbibliotekens del en risk att slukas av skolan, att i fortsättningen inte bli lika tillgängliga för allmänheten.

Om folkbiblioteket vinner eller förlorar rent lokalmässigt på sammanläggningen, det beror förstås på var skolan ligger. På många orter har det blivit längre väg till biblioteket för pensionärerna och småbarnsfamiljerna. I bästa fall är lokaliseringen genomförd så att biblioteket får en välkomnande entré ut mot samhället i övrigt, samtidigt som eleverna har tillgång till lokalerna inifrån. Men vem utnyttjar vilka ytor och på vilket sätt?

En annan krisfråga är nämligen kampen om resurserna, målgrupperna emellan. Att skolans elever och lärare tar hela den utsträckta handen är klart. De behöver verkligen sitt bibliotek, som dessutom kommit ännu närmare på detta sätt. Kommer då allmänheten till korta? Svaren är många, mer eller mindre entydiga. Det finns sätt att ekonomiskt kompensera biblioteket för extra service till skolan. Särintressena tas tillvara med differentierade

öppettider. I lyckliga fall finns det personal som räcker till för både skolbibliotekets och folkbibliotekets uppgifter.

I rättvisans namn är eleverna inte bara nyttjare utan också medaktörer. Det finns många positiva beskrivningar av vad skolan tillfört det integrerade biblioteket tex i form av IT-kompetens och idéer om mediebestånd, kulturinslag och elevutställningar.

Det räcker att läsa Unescos manifest för folkbiblioteken, för att se hur starkt draget av utbildning är redan i det renodlade folkbiblioteket. Det talar visserligen om kulturarv, konstnärliga uttrycksformer, muntlig berättartradition. Men i hög grad också om lärande: om välinformerade medborgare, fullgod utbildning, stöd till såväl självstudier som formell utbildning på alla nivåer.

Är alltså integreringen en naturlig utveckling i vår tid?

Om ramarna hålls tillräckligt vida, får alla rum då?

”Vi behövs helt enkelt.”

INTERVJU MED BIBLIOTEKARIEN CATARINA STAKE VID HUVUD- & GYMNASIEBIBLIOTEKET I KUNGÄLV

–Hur lärarna ser på mig? Som den som kan informationssökning, och som kan Internet väldigt bra. Förhoppningsvis förknippas jag med den term jag själv alltid använder istället för ordet bibliotekskunskap: informationskompetens.

IT-kunskapen blir ofta vägen in i elevernas arbete för Catarina Stake, gymnasiebibliotekarie i Kungälv. Men det är OK, tycker Catarina, ändamålet helgar medlen. Ett mål för henne är att få vara delaktig i hela den pedagogiska processen, från planering till utvärdering.

Hon berättar gärna mer. Men inleder – informationskompetent! – med att påpeka att allt som händer här ju inte kan relateras till att biblioteket råkar vara integrerat.

Nej, vi vet. Men vi vill höra hur arbetslivet fungerar för en gymnasiebibliotekarie i ett bibliotek som samtidigt är stadens huvudbibliotek. Vi vill, inte minst, ha konkreta exempel på hur hon gör sig nyttig i den pedagogiska vardagen. Exempel som skulle kunna utgöra skäl för en ökad satsning på biblioteken – från skolans håll.

INFORMELLT UTBYTE

Catarina gick ut Bibliotekshögskolan 1986, arbetade några år som skolbibliotekarie på en högstadieskola i Kungälv och tillträdde 1997 tjänsten som gymnasiebibliotekarie vid Kongahällagymnasiet. Sedan nästan trettio år var gymnasiebiblioteket redan integrerat med Kungälvs folkbibliotek.

Catarinas arbetsmiljö blev alltså de rätt rymliga lokaler som under versalerna BIBLIOTEK välkomnar kungälvsborna, i närheten av den stora parkering de använder när de storhandlar. Eleverna når lokalerna lätt från gymnasieskolan i samma hus.

Integreringen innebär i praktiken tex att Catarinas lön betalas av kulturförvaltningen. Kommunens kulturchef – ”min chef” som Catarina säger – sitter i ett arbetsrum strax intill hennes eget. Gymnasieförvaltningen bidrar med pengar till medier och databaser. Skolan har också ställt en kopianator i biblioteket, och ansvarar för dess skötsel. Tidigare, men inte nu längre, har skolan också bidragit med en dator. Kulturnämnden och gymnasienämnden har möten om gemensamma angelägenheter. Pengarna slås ihop, tex till bokköp.

De utbildade bibliotekarierna är sju stycken och håller sig i huvudsak till sina respektive områden: gymnasiebibliotekariens, barnbibliotekariens osv. Men de kan också – kolleger som de är, med likartad utbildning och yrkesroll – glida in i varandras tjänsteutövning om det behövs.

–Alla tänker som gymnasiebibliotekarier, när det är gymnasister som behöver hjälp. Det är klart att det ibland ställer andra krav på folkbibliotekarierna. Men med komvux och Kunskapslyftet och allt är det där ändå en förändring som ligger i tiden.

På samma sätt som folkbibliotekarierna går in i rollen som skolbibliotekarier, gästspelar Catarina som folkbibliotekarie.

–Jag har tex kurser för äldre om Internet: Seniorsurf!

FRÅGOR SOM SVÄVAR I LUFTEN

Samarbetet fungerar, jovisst. Trettio års trial and error?

Ja. Catarina anser att samröret mellan kulturförvaltning och gymnasieförvaltning för bibliotekets del borde regleras i ett skriftligt avtal.

–Alltför stora frågor kan ibland sväva i luften.

Hon nämner samarbetet med komvux som exempel. Med komvux hade biblioteket länge haft ett separat avtal, om att de studerande där skulle kunna åtnjuta samma service som gymnasieskolans elever.

–Men så blev det kärvare med pengar. Plötsligt beslöt man sig för att tacka nej till bibliotekets extra tjänster och att stoppa bidraget. Komvux elever skulle i fortsättningen betraktas som vanliga låntagare.

Från bibliotekets håll upplevdes förändringen dels som en otrygghet, dels som en omöjlighet. Man såg det som självklart att komvux-eleverna även i fortsättningen skulle få den service de alltid hade fått.

Personalen initierade att frågan fördes upp på en högre politisk nivå, och kulturchefen argumenterade där för komvux-elevernas rättigheter.

Resultatet blev positivt för komvux del: fortsatt extra service. Och biblioteket slapp ta ställning till vilken service de skulle tvingas erbjuda gratis.

–En sådan fråga, som ju faktiskt också handlar om arbetstrygghet, skulle inte ha behövt uppstå om biblioteksdriften hade haft stöd i ett gemensamt avtal.

ÄMNESÖVERGRIPANDE PROJEKT OM MARKNADSFÖRING

Själv anser Catarina att hon har tid och möjlighet att utveckla sin egen specialistkompetens, den som gymnasiebibliotekarie.

–Som när vi nyligen jobbade i arbetslag med ett ITiS-projekt, och eleverna skulle genomföra ett ämnesövergripande projekt: Marknadsföring och dess påverkan på ungdomar. Då var jag med ända från planeringen, som en pedagog bland andra, och ända till sammanfattning och utvärdering. Under genomförandet höll jag i vissa lektioner, lärarna i andra. Min roll var förstås framför allt att ansvara för Internet-biten – reklam på nätet, portaler och vad de står för, källkritik, möjligheten att spåra avsändaren av budskapet. Men det specifika för min roll i projektet var inte bara att jag kan nätet bättre än andra.

Catarina står också för en metodinriktning när det gäller informations-sökning över huvud taget.

Apropå integreringen nämner hon i sammanhanget att floran av tidningar och tidskrifter här nog är ovanligt stor tack vare folkbibliotekets påverkan. Det hade man nytta av, när man i detta ITiS-projekt ville studera mångfalden just på marknadsföringens område.

Det är inte bara för egen del hon ser fördelarna med bibliotekariens stärkta pedagogiska roll.

–Nej, när jag får följa ett helt projekt på det här sättet kan jag också ge mycket mer tillbaka. Jag kan kolla vad eleverna tagit till sig, jag får feedback på om jag instruerat dem på rätt sätt, jag får idéer till vad vi behöver köpa in till biblioteket.

Den återkopplingen är viktig för att hennes roll som pedagog fullt ut ska bli accepterad.

SÖKNING PÅ BEKANTA SAJTER

Vi talar om att informationskompetens är ett älsklingsämne för alla, att också lärarna blir allt bättre på Internet-användning. Så är det, och det är lika självklart som att de förr lärde sig hantera balloptikon och spritduplicator.

–Skillnaden är att vi bibliotekarier är specialister på själva sökandet, och generalister när det gäller ämnet för sökningen. Med lärarna är det tvärtom, de är specialister på sina ämnen, men har betydligt mer allmänna kunskaper när det gäller informationssökning.

Ge exempel!

–Tag en lärare som kanske mellan varven har lärt sig att använda datorn för ordbehandling, e-post, lite surfning på Internet. Hon eller han fastnar lätt för några få sökvägar, kanske tex för sajten Altavista som är gammal och som alla känner till. Det är lätt hänt att de letar efter allt just där, istället för att gå vidare till avancerad sökning, till länklister osv. Det betyder att de alltför ofta får alldeles för många träffar, men också att de inte alls tar den metodiska hjälp som nätet numera erbjuder. I värsta fall blir datorn ett olustladdat instrument för dem i arbetet.

Med eleverna är det ofta tvärtom, de anser sig kunna sitt nät.

–De är latare när det gäller böcker. De kan hänga över skärmen och leta och leta på vikingar tills jag upplyser dem om att det står en tunn och alldeles adekvat bok strax bakom dem i bokhyllan.

BEKRÄFTELSE – SOM KAN BLI BÄTTRE

Rätt nöjd verkar hon, Catarina Stake, med sin arbetssituation som guide i verkligheten. I vad mån det beror på att biblioteket är ett stort och allmänt bibliotek, det är svårt att avgöra.

Hon verkar däremot säker på att det går att utveckla relationen mellan henne själv och skolan ännu mycket mer.

–Vi behövs helt enkelt. Jag märker ju att alltfler av lärarna uppskattar stödet härifrån, och frågar efter det mer och mer. Dels sprider det sig, från den ena läraren till den andra, att de kan få hjälp av oss. Dels är det vanligt att en lärare återkommer. Jag har ju visat dem att jag är bekant med gymnasieskolans begreppsvärld, jag har läst deras arbetsuppgifter tidigare, deltagit i förarbetet till deras återkommande debatter – om abort, om dödsstraff... Jag behöver inte börja från början varje gång, om jag ska bidra med informationskompetens.

–En del verkar visserligen hålla igen, för att de inte vågar tigga om det som de uppfattar som kulturförvaltningens tjänster. Men ett sådant motstånd går säkert att informera bort.

Att arbetet i arbetslag ökar kommer i sin tur att öka det aktiva samarbetet med biblioteket, tror Catarina. Inom arbetslagen är man benägna att sporra varann till ett mer ambitiöst sökningsarbete än vad många ensamjobbade lärare mäktar med.

Hösten 2000 infördes på gymnasieskolan ett projektarbete på 100 poäng.

Målet är att eleverna genom projektarbetet ska lära sig att planera och ta ansvar för ett större arbete och att de ska få erfarenhet av att arbeta i projektform.

Detta är en annan förändring som stärker bibliotekariernas pedagogiska delaktighet.

–Vi är ju redan inräknade av Skolverket bland de personalkategorier som ska gå en speciell trepoängskurs på Lärarhögskolan inför den reformen. Det ger oss en gyllene chans att sedan delta i projektarbetet på allvar, istället för att bedriva lösryckt "bibliotekskunskap"...

Denna gymnasieskola är, trots den gemensamma byggnaden, indelad i två: Kongahällagymnasiet Öst och Kongahällagymnasiet Väst. Öst har, till skillnad från Väst, samarbetet med biblioteket inskrivet i sin lokala arbetsplan. Under rubriken "Mål och handlingsplaner för den övergripande kompetensutvecklingen 2001" finns som en av punkterna: "ge ökad informationskompetens genom samarbete med biblioteket." Catarina uppskattar skrivningen, och menar att det står för något mer än bara en attitydskillnad.

–Det betyder att man i samband med de årliga utvärderingarna måste kunna svara på om man uppfyllt sina mål också på den punkten.

En inskrivning i Västs arbetsplan vore alltså ett steg i rätt riktning, menar hon.

Skulle lärarnas behov av bibliotekets tjänster kunna bli så stort att de skulle vilja ersätta en lärartjänst med en bibliotekarietjänst?

–Aldrig. De har en pressad situation själva, och behöver sina tjänster. Snarare kommer de att värna om oss alltmer, när det gäller den kommunala ekonomin över huvud taget.

–Lärare som samarbetar mycket med biblioteket är väl sedda bland skolledarna.

ETT MEJL ATT GLÄDJAS ÅT

På bordet ligger ett mejl som kommit från en lärare samma dag. Hon har av rektorn blivit ombedd att presentera pedagogisk utvecklingslitteratur för kollegerna, kanske som upptakt till en läsecirkel. Nu vill hon ha Catarinas hjälp, och föreslår att de tillsammans ska presentera projektet för kollegerna:

I vilket fall rekommenderade jag starkt att du skulle komma in i det pedagogiska nätet så mycket som möjligt./.../Man kunde ju ta in böcker om informationssökning också, och försöka hitta några stora frågeställningar som: Hur kan man bryta trenden med meningslösa 'arbeten' som bara är avskrifter? Varför är det viktigt med kommunikativa, dialogiska aktiviteter i klassrummet? Hur kan eleverna bli mer pedagogiskt medvetna och delaktiga /.../Jag kommer kanske in i biblioteket i morgon vid 9.30-tiden. Hej då och ha det så bra.

–Sånt blir man glad åt, säger Catarina.

"Om ingen söker vår halvtidstjänst"

INTERVJU MED KULTURCHEFEN I EN AVFOLKNINGSBYGD

I denna inlandskommun kräver arbetet för biblioteken mycken kamp av kulturchefen – mål-skrivelser, öppna konflikter, organisationsutveck-ling, ett mödosamt läggspel med fåtalig perso-nal. Utom för kulturen är hon också chef för fri-tid och turism. Grundtonen i kommunen är ett slags uppgivenhet. Här finns jobb, bostäder, idrottshallar, allt. Men folket flyttar. Medel-åldern stiger, utbildningsnivån har stagnerat.

DECENTRALISERING UTAN CENTRUM

Precis som många andra i kommunen ligger hon ofta på vägen med sin bil, fram och tillbaka mellan granskogar och hagmarker. Mil efter mil mellan halvstora och små tätorter.

Mycket av farandet beror på att kommunen vid sammanslagningen inte satsade på en tydlig centralort, utan lät samhällena samsas under en beteck-ning som inte är namnet på någon tätort alls. Till och med kommunadmini-strationen är decentraliserad – från det centrum som inte finns – med vissa förvaltningar förlagda till en ort, några till en annan, andra till en tredje.

I kommunen tog man beslut om integrering mellan skola och folkbiblio-tek redan i början av åttiotalet. Att på annat sätt bevara biblioteken på sex orter var omöjligt. Avstånden mellan samhällena motiverade policyn att be-vara alla sex.

Integreringen, i meningen lokalisering till skolor, har gått stegvis – en ort i taget.

FINURLIGT PUSSEL

De sex biblioteken i kommunen är bemannade med knappt sex tjänster, tre bibliotekarietjänster och 2,5 assistenttjänst. En utökning med en gymnasiebibliotekarie på halvtid är dock på gång.

Pusslet måste läggas med stor finurlighet, för att de små resurserna ska räcka till ett någorlunda öppethållande.

–Vi har delat upp funktionerna mellan oss, och hjälps åt. En av bibliotekarierna ansvarar för huvudbiblioteksfunktionerna, men också för IT-frågor, och samordning av medieköp och fjärrlån. En annan bibliotekarie ansvarar för barnbiblioteksfrågor, medier till funktionshindrade barn och ungdomar, medieinköp. På en av orterna finns också kommunens gemensamma magasin.

En bibliotekarie har särskilt ansvar för den södra kommundelen, dess medieköp och verksamhet. Hon ska också utveckla och samordna den sociala biblioteksverksamheten. En assistent som ensam bemannar en filial sköter dessutom transporter till biblioteken emellan – t ex av lådor med böcker man byter med varann, för att göra beståndet drygare.

Kommunens mål för biblioteken är mycket ambitiöst skrivna. Där finns t ex omsorgen inskriven om de äldre, de sjuka, de funktionshindrade, personalen i äldreomsorgen.

–Men i praktiken har vi blivit dåliga på den uppsökande verksamheten. Den är nästan lika med noll.

På huvudbiblioteket är det mest tydligt hur kraven från studerandegrupperna har ökat.

–Det är komvux, SFI, Kunskapslyftet, distanselever som läser vid regionens universitet och alla gymnasieelever. Servicen till de här grupperna har gått ut över vårt arbete med de yngre barnen.

–Nu är det bara på ett av biblioteken vi har sagostunderna kvar.

SKOLAN – PÅ STÄNDIGT BESÖK

Kulturchefens problem är inte bara det vikande underlaget och den splittade organisationen. Här krävs också kommunikation mellan kultur- och skolförvaltning. Skolan är storkunden. Men det är kultur- och fritidsförvaltningen som har ansvar för hela organisationen, för såväl folkbibliotek som skolbibliotek. Barn- och ungdomsnämnden har på papperet inget ansvar alls.

–Nej, skolbiblioteken är ingenting som finns på vår dagordning, bekräftar ordförande i barn- och utbildningsnämnden.

Hon markerar att frågan är känslig, att skolan inte hittills sett möjligheter att djupare engagera sig.

–Kruket är att biblioteken helt och hållet ligger under kultur och fritid.

Gränsen mellan biblioteket och skolan blir tydlig också när vi tillsammans med kulturchefen besöker en biblioteksfilial. Bibliotekarien vi möter trivs, men hinner knappt med sin egen administration i rummet innanför disken. Och något deltagande i skolans planeringsarbete är det inte tal om. Vem skulle hålla öppet i biblioteket då?

Rektorn, som också är med, är nöjd med biblioteket och dess verksamhet. Men hon ser inte utan vidare poängen med att bibliotekarien skulle delta i skolans utvecklingsarbete. Vi hamnar åter i öppethållandets problematik.

BEHÅLLA ELLER SLÄPPA GREPPET?

Kulturchefen är väl medveten om att biblioteken måste söka mer stöd hos skolan – om biblioteken ska kunna klara av sina växande pedagogiska uppgifter.

Hon önskar sig, precis som barn- och utbildningsnämndens ordförande, en fördjupad dialog med skolan om bibliotekets roll och möjligheter.

–Vi måste få chansen att förklara vilken viktig roll skolbiblioteket faktiskt har. Att utveckla biblioteken är, som jag ser det, ett vettigt sätt att bjuda motstånd mot utvecklingen när det gäller utbildningsnivån i kommunen.

Men utgångsläget är att integreringen egentligen inte genomförts mer än som en samlokalisering. Är lösningen verkligen, kan man fråga sig, att öka resurskraven från kultur och fritid? Är den inte snarare att ge upp ansvarsmonopolet och låta skolan dela ansvaret för biblioteken även budgetmässigt?

–Nej, säger hon ur djupet av sitt folkbibliotekshjärta. Släpper vi biblioteken till barn- och utbildningsnämnden så försvinner de.

Det kan låta som ett uttryck för revirtänkande. Men engagemanget är säkert mycket starkare än så. Kulturchefen vet att hon än så länge, för bibliotekens del, åtminstone står för en underrubrik i kommunens budget. Hon vet en sak till: att biblioteken i sin nuvarande dagsform – som öppethållande-inrättningar utan särskilt stor egen utvecklingskraft – mycket väl skulle kunna dra det kortaste strået i en kamp om IT-medel för skolan. Då hotas folkbiblioteket och dess filialtätthet, som ett brev på posten...

DET TOMMA RUMMET

Det finns en liten ljusning, kan man säga. En helt ny gymnasieskola, med yrkesinriktning. Den är skälet till att kommunen gått med på att inrätta ännu en halvtidstjänst för en bibliotekarie. Kan den personen få chansen att börja på ny kula, i nära samarbete med skolans lärare? Att bidra aktivt i lärandets process, och tillföra den informationskompetens man på skolan så väl kommer att behöva?

Här finns ett problem, och det är att gymnasieskolan lokaliserats en bit från centrum. Man har prioriterat en byggtomt i närheten av den industri, med vilken skolan samarbetar. Detta omöjliggjorde det integrerade huvudbibliotek som annars kunde ha varit en tanke. Nu ligger skolan där den ligger, med en stor tom genomgångslokal i beredskap för ett eget lokalt referensbibliotek. För övrigt ska skolan ty sig till huvudbiblioteket. Halvtidsbibliotekarien förväntas dela sin tid mellan huvudbiblioteket och skolans referensbibliotek.

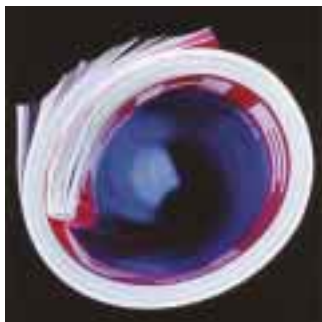
Nyttillträdde rektorn är stolt över sin nya skola, optimistisk om dess utvecklingskraft. Alla eleverna har fått egna laptopdatorer att arbeta med, och kan vara uppkopplade så mycket de vill. Rektorn är öppen för att också bibliotekarien skulle kunna bli en förnyande medlem av kollegiet. Men han har redan börjat fundera på om tjänsten kunde vara något för en svensk-lärare, kanske efter viss fortbildning?

Kulturchefen delar motvilligt hans återhållsamhet:

–Uppriktigt sagt är vi rädda att vi inte får några fackutbildade sökande alls.

I så fall hur?

OM INTEGRERINGENS KÄRNFRÅGOR

Vad exakt betyder integrering?

Vem ska ha ansvaret för det integrerade biblioteket?

Hur ska den pedagogiska uppgiften skötas?

Vilken är den övergripande visionen – och hur uttrycks den i avtal och praktisk handling?

Integrering är i bibliotekssammanhang ett kantstött begrepp.

Ofta används uttrycket för att helt enkelt markera vilket år man flyttat in ett folkbibliotek i en skola.

I förslaget från strukturgruppen för skolorganisationen i kommunen föreslås att C:s bibliotek skall integreras i C skola. Kultur- och fritidsnämnden har tidigare diskuterat en flyttning av folkbiblioteket till en lokal närmare C skola då befintliga lokaler i skolan inte varit ändamålsenliga för ett bibliotek tillgängligt för alla.

Ur kommunal arbetsplan för integrerade bibliotek

Många uttrycker att det komplexa underarbete som skulle ha behövts faktiskt aldrig blivit gjort. Eller i alla fall inte hållits vid liv i en fortsatt dialog.

–Biblioteket är integrerat sedan 1968, vilket innebär att ingen som nu jobbar på biblioteket riktigt vet vad som bestämts från början. Mycket går på gamla rutiner.

Gymnasiebibliotekarie

Integreringen beskrivs ofta som en åtgärd i släptåg på en kris eller ett allmänt direktiv, snarare än som en idé om utveckling. Det kan handla om att ett bibliotek står inför en sorts förändring – som hot om nedläggning, behov av upprustning eller naturlig flyttmöjlighet i samband med något nybygge.

En bibliotekschef berättar om integreringen av biblioteken i kommunen som en följd av en allmän princip:

–...ett kommunledningsdirektiv om att alla kommunens förvaltningar skulle samarbeta så mycket som möjligt.

Det är viktigt att närmare definiera innebörden i den integrering man vill ta ställning till. Vad är det egentligen man avser att genomföra – inte bara praktiskt och ekonomiskt, utan också idémässigt? Vilken är kommunens vision, och vilken roll spelar biblioteket i den visionen?

FÖRDELNING AV ANSVAR

Integreringen siktar alltid på något slags samordning, men aktörerna kan växla. Det kan handla om en folkbiblioteksfilial och en skola, ett huvudbibliotek och en gymnasieskola. Eller som i Härnösand: ett länsbibliotek, ett kommunbibliotek och ett högskolebibliotek sammanslagna till ett stort Sambibliotek.

Vem har ansvaret och varför?

En bibliotekschef berättar hur man från bibliotekets och läromedelscentralens sida upptäckte att samarbetet med skolan behövde regleras, när det gällde de integrerade biblioteken i kommunen. En arbetsgrupp bildades – med bara biblioteksrepresentanter. Ett beslut om avtal togs – i barn- och ungdomsnämnden. Frågan "blev" en skolfråga. Kulturchefen, vars nämnd

fått frågan som ett informationsärende, ser för sin del inte integreringen som ett politiskt åtagande. En rektor som just ska välkomna tre biblioteksanställda i samband med att folkbiblioteket flyttar in:

–De lever i en ganska skyddad värld idag /bibliotekarierna/, men det är klart att vi måste ta med dem på avslutningar och fester och så.

Han tror inte att bibliotekets personal ska sitta med på arbetslagsträffar. Men ser gärna att en lärare i varje arbetslag är biblioteksansvarig och håller kontakten gentemot biblioteket.

I den ena kommunen är biblioteksmedvetenheten dålig rent politiskt, enligt bibliotekschefen:

–Ibland är det på gränsen till inkompetens bland politiker, de vet för lite om vad det här är, en del har lite bibliotekskomplex. Dialogen mellan tjänstemän och politiker fungerar inte alltid.

I den andra är bibliotekets politiska hemvist, i kulturnämnden, den enda styrka man är riktigt säker på i åtstramningen tid. Som kulturchefen sa:

–I kulturpolitiken är biblioteken åtminstone en egen underrubrik, det kanske de inte skulle bli i skolans budget.

I den kommunen vänder kulturförvaltningen hellre på kronorna än blandar och ger till medieinköp. På många håll är det istället vanligt med sammanlagda mediepotter.

Exemplen är många på politisk hantering, organisation och ekonomi, samrådsförfaranden, avtal. Exemplen är också många på att man inte riktigt pratat ut om makt, ansvar och samråd.

Hur görs alla delaktiga i processen? Var ska de politiska besluten tas? Vem ska vara anställd av vem? Hur fungerar det att arbeta på en arbetsplats där chefen inte är ens chef? Hur skapar man samrådsformer för att allas kunskap ska kunna tas till vara?

DEN PEDAGOGISKA UPPGIFTEN

Biblioteken är en pedagogisk resurs i skolans arbete, står det i en kommunal verksamhetsplan. Så står det, i många varianter, i de flesta måldokument. Och det är ett återkommande tema i samtalen. Biblioteken har ett pedagogiskt ansvar, och bibliotekarierna ska vara beredda att axla det. Låntagarna, eleverna, lärarna har mycket att vinna på att lära sig utnyttja det.

En bibliotekarie berättar om uppgiften att handleda i kunskapssökandet på basplanet, från de enkla övningarna om beståndets uppbyggnad, till övningar i källkritik. En annan bibliotekarie berättar om traditionell biblioteksundervisning för gymnasiets förstaårselever och om en kurs för lärare på 10 poäng, "Kunskapens källor", driven tillsammans med högskolan. Ett serviceinriktat arbete – i mångas ögon den enda pedagogiska uppgift som bibliotekarien har.

Men många markerar att ambitionen måste sättas betydligt högre än så. Det gäller att integrera informationskompetensen i undervisningen, i den lärande processen till vardags, istället för att isolera den som ett kunskapsstoff i sig.

Det finns en smitta-av-sig-förhoppning: En förvaltningschef hoppas tex att skolans arbetssätt ska förändras och utvecklas tack vare bibliotekets närvaro i skolan. Att själva institutionen bibliotek ska föda nya tankar om kunskapssökande och lärande.

Men när det gäller bibliotekets roll i förhållande till ungdomsskolan önskar de flesta från bibliotekens håll att samarbetet med skolan ska bli mer aktivt och projektnära. Man vill gärna kunna stötta elever som råkar komma förbi med ett kunskapsbehov, men ännu hellre guida både elever och lärare från planering till utvärdering. Här kan konflikter uppstå mellan lärarna, som känner ansvaret för och ibland äganderätten till sin egen undervisning – och bibliotekarierna, som behöver bli insläppta i den pedagogiska gemenskapen på rimliga villkor.

Klassisk är frågeställningen om lärarna som lämpliga inhoppare på bibliotekarietjänster. "Kanske en svensklärare, som kan få lite fortbildning i biblioteksteknik?" hoppas en rektor, som inte tror sig kunna få tag i eller kunna avlöna en utbildad bibliotekarie på den halvtidstjänst man utlyser. Varför just en svensklärare, frågar en gymnasiebibliotekarie han talar med. Svenska är inte nödvändigtvis det fackämne som behövs bäst i det gränslösa sovrandets samarbete. Samhällskunskap snarare?

Ur lärresursen kan ingenting tas, brukar det heta. Men om en ny heltidsanställd fackutbildad bibliotekarie skulle kunna avlasta genom att ansvara för den viktiga utbildningen i informationskompetens – skulle ekvationen gå ihop bättre då?

En gymnasiebibliotekarie berättar att det går åt rätt håll på hennes arbetsplats. Hon deltar i studiedagar, har bra kontakt med eleverna och lärarna. Hon försöker ämnesintegrera undervisningen i informationssökning.

–Vi jobbar sakta men säkert in oss i skolorna och får dem att samarbeta. Vi har jobbat en del med undervisning av lärarna, men för att kunna göra det fullt ut krävs det att vi blir fler.

Gymnasie- och stadsdelsbibliotekarie

En fråga om öppenhet, men också om ekonomi.

Uppenbart är att den pedagogiska uppgiften måste ses som allas ansvar: bibliotekets och skolans, arbetsgivarnas och politikernas.

FOLKBIBLIOTEKEN OCH IDEALEN

–Folkbibliotekets roll på 1950-talet var ganska självklar. Det var en del av det rådande folkhemsbygget. Den tidens ideal har dagens folkbibliotek tappat för länge sedan./.../En fråga som jag funderat mycket över när vi stått inför ett förändringsarbete på vårt stadsbibliotek: Kan folkbiblioteken frigöra sig från ett förlegat ideal utan att förlora sin själ? När det inte längre handlar om att verka som folkbildare i traditionell mening, det vill säga att ge medborgarna bildning – finns det någon värdegrund för folkbiblioteken nu och i framtiden?

Så tänker en folkbibliotekarie med lång erfarenhet. Farhågorna ställs på sin spets när biblioteket integreras. Många är beskrivningarna av hur ”ungdomarna tar över” och hur allmänheten får mindre utrymme.

Den positiva motbilden är att medborgarbildningen inte alls har blivit inaktuell, tvärtom. Att det livslånga lärandet är mer aktuellt än någonsin. Man talar om att samhället behöver stödjande infrastrukturer för lärandet: bibliotek, arkiv och museer. Applicerat på det integrerade biblioteket kan inflytandet från skolan och skolbibliotekarierna komma väl till pass när folkbiblioteket ska växa med de krav som kunskapssamhället ställer.

Det gäller att inte förenkla diskussionen, och se elever bara som kunskapssökare och allmänheten bara som lustläsare. Verkligheten är lika ofta den omvända. Det bör ge folkbiblioteket en chans att bevaka sin själ också i framtiden – inte minst i skolans, gymnasieskolans och högskolans närhet.

LOKALER OCH LOKALISERING

–Det var någon som sa att man inte kan blanda ihop lokaler och pedagogisk utveckling. Det är ju i högsta grad det man ska göra. Eleverna uppträder annorlunda med det här ljuset och den här öppenheten!

Förvaltningschefen är entusiastisk, det nya integrerade biblioteket är byggt i två etage med stora fönster och generöst ljusinsläpp.

Den tekniske chefen ger mycket av äran åt den arkitekt som lyckades engagera användarna:

–Han ser skapandet som en process. Han startade pedagogiska grupper för att alla skulle vara med och utforma miljön. Om inte personalen är med vid byggen av det här slaget, blir det inte bra. Nu fick vi ju ändå pruta bort en hel del tyvärr, men folk har ändå varit med och jobbat./.../Jag gick in och hävde tidsplanen för bygget för att låta arbetet ta sin tid. Det gick politikerna med på.

Kommun- och socialchefen i samma kommun noterar snarare fördyringarna än prutningarna, men försvarar kraftfullt resultatet:

–Lokalernas utformning är en viktig del av den lärande miljön. Därför har vi satsat trots att det blev dyrt.

Att skapa rum för alla slags verksamheter är inte lätt, när intressentgrupperna ska tillfredställas sida vid sida: rum för de små barnens sagostunder, för grundskolebarnens och de äldre elevernas lärande arbete, för lustläsarna, släktforskarna, komvuxläsarna, för de äldre som vill ha lugn och ro i tidskriftshörnan.

En rektor är bekymrad:

–Jag känner mig lite fundersam inför om lokalerna är för små. Det är ju korridor här utanför. Den kan man ju inte arbeta i. Och så caféet... Jag har inte riktigt hunnit med de där diskussionerna och det är ju synd.

Att satsa på stora ytor löser inte alla problem. En bibliotekschef i en större stad:

–Det måste finnas en balans mellan personalstyrkan, mediebeståndet och lokalerna. Dessa tre ting måste kommunicera med varandra, för att inte servicen ska försämrats.

Stort, smått, lagom. Men var? Om skolan ligger nära invånarnas naturliga centrum och biblioteksentrén kan vändas välkomnande utåt, då är inflyttningen i skolan inte ett stort problem – i alla fall inte lokalmässigt. Så ser emellertid inte alla stadskärnor eller stadsdelskärnor ut. Så här kommenterar en rektor dragkampen om biblioteket – om fel och förtjänster med en lokalisering till skolkvarteren:

–...det har varit ett himla liv omkring detta. Insändare, diskussioner, protester och bråk. PRO och allmänheten uppe vid centrum har protesterat vilt. Och det är svårt för mig. Som rektor tycker jag att biblioteket ska flytta hit och finnas här. Men som stadsdelsbo tycker jag egentligen att det ska finnas kvar uppe i centrum.

Han värnar om de äldres rätt att ha kvar sitt bibliotek. De får längre väg, vägen saknar trottoar, försöken att sätta in extra bussturer har misslyckats.

Det finns motexempel: nylokalisering av ett bibliotek som en del i en större vision, visionen av en mötesplats över generationsgränserna.

Om lokalfrågor och lokalisering kan man inte generalisera, annat än möjligen om att diskussionen måste få vara öppen och grundlig.

Hur ser det ut – utifrån, inuti? Det är en sak. Men en viktigare fråga att ställa sig i lokaldiskussionen är: Hur är det tänkt att fungera?

ÖPPETTIDER OCH SERVICE

Hur ska alla kunna få den service de behöver i det integrerade biblioteket?

Viljan är ofta god.

Eleverna kan fungera som guider i biblioteket för äldre personer, säger en optimistisk kultur- och fritidsordförande.

Vi lånar gärna ut böcker från skolans institutioner till biblioteket. Och till allmänheten. Säger en lärare i samma kommun.

Många söker lösningar på referensfrågorna: Eleverna är betjänta av att det mesta finns tillgängligt som referensexemplar, lustläsarna och vuxenstuderande vill kanske oftare låna hem. Tendensen är klar: Ett mer aktivt arbets sätt i biblioteken ökar kraven på att medierna finns kvar på plats.

Man söker olika system för att reglera strömmen av behov: datorbaserat bokningssystem för elevernas datoranvändning, tidsbegränsning för surfing. Blanketter att fylla i för projekthjälp i biblioteket: Eleven fyller i, läraren skriver under.

Öppettiderna är centrala, tex hur många timmar totalt man kan hålla öppet med den bemanning som finns att tillgå. I en kommun gjorde bibliotekschefen en konsekvensbeskrivning med olika bemanningsalternativ. När

skolan förstod att man inte skulle kunna öka öppethållandet alls med dåvarande bemanning, gick lärarna till politikerna och krävde förstärkning. Det fick de. På detta bibliotek har öppethållandet nu ökat från 25 till 37 timmar per vecka. Ändå säger en lärare:

–Nya biblioteket är för lite öppet. Det är ett problem. Vi ska ju kunna söka i katalogen från alla klassrum. Det är jättebra – men vi måste kunna arbeta i biblioteket också. Drömmen är att vi lärare och bibliotekspersonalen planerar tillsammans och är ett gemensamt team.

Öppethållandet ställt mot det gemensamma pedagogiska ansvaret.

Differentierade öppettider provas: en del tid för skolan, en del tid för allmänheten, en del tid gemensamt. Arbetstid för bibliotekspersonalen utan öppethållande är inte lätt att freda:

–Jag hinner knappt gå in i mitt arbetsrum här bakom och ordna med papper. Och om jag ändå är här, tycker jag nog att jag måste hålla öppet!

Assistent med ansvar för integrerad biblioteksfilial på mindre ort

Ur minnesanteckningar från ett arbetsgruppsmöte mellan skola och bibliotek i en glesbygdskommun saxar vi ett stycke konkretion:

”Om vi har stängt för inre arbete och elever kommer och ser genom glasrutan att vi är där inne och de vill komma in. G. tycker att vi ska ha dörren öppen men inte låta andra än de som jobbar med någon uppgift komma in. M. tyckte att vi bara ska ha den lilla dörren mot skolan öppen på förmiddagarna. Det bestämdes i alla fall att om en hel klass eller annan speciell grupp ska komma så bokar läraren den tiden i förväg så finns personal från biblioteket säkert tillgänglig. Om en lärare vet att dennes klass ska arbeta med ett speciellt ämne en tid så kan denne också förbereda biblioteket på detta i god tid så passande böcker finns på plats.”

PLANER, FORTBILDNING, AVTAL

Ovanstående glimtar ur diskussionen ger förhoppningsvis en tydlig bild av att den gemensamma planeringen måste få ta sin tid och inbegripa alla som delar ansvaret för biblioteket. Medvetenheten om detta är på många håll stark, och man tillgriper olika former för idéutbyte och utveckling: tiopöängskurser, seminarieserier, samrådsgrupper, handledning, konsultinsatser. Det är också ett genomgående intryck att de flesta problem uppstår för att de inte i förväg tagits med i beräkningen.

I ett utkast till avtal från en kommun med lång erfarenhet av integrerade bibliotek avspeglas behovet av att reglera lösningarna istället för att konflikter ska uppstå:

Vill skolan köpa extra personaltimmar av biblioteket skrivs kontrakt som löper tills vidare med tre månaders uppsägningstid för båda parter.

Intressant som exempel på avtalsreglering är också uppbyggnaden av Sambiblioteket i Härnösand. Detta är visserligen inte – som oftast när ordet integrering används – ett integrerat bibliotek med ungdomsskolan som en av parterna. Dock kan man även i samarbetet mellan ungdomsskolan och folkbiblioteken låna många idéer från exemplet Härnösand. Modellen är i detta fall klar: tre olika arbetsgivare för arbetstagarna, en gemensam serviceorganisation utåt. "Bakom disken utvecklar man sina specialistkunskaper, men i disken är man generalist."

De tre arbetsgivarna – dvs de tre hopslagna enheterna – är länsbiblioteket, kommunbiblioteket och högskolebiblioteket. Avtalet är omfattande: ett ramavtal, ett antal underavtal, föreskrifter och förteckningar. I ramavtalet anges ekonomiskt och praktiskt ansvar för personal, IT-infrastruktur, mediebe-

stånd, datasystem, lokaler m.m. Här finns principer fastlagda som kan verka självklara, men som faktiskt inte är det:

”För all litteratur och medier som tillförs Sambiblioteket skall också finnas en förteckning över vilken av parterna som har äganderätten till vilken del av dessa.”

Ett nedslag i underavtalet om hyresfördelning visar med decimal exakthet vilken part som betalar vilken del av den gemensamma hyran (Härnösands kommun 46,8%, Landstinget Västernorrland 2,2% osv). I underavtalet om övrig drift står tex att Mitthögskolan svarar för lokalvård och vaktmästeri, men att varje part ansvarar för sin egen posthantering. I en särskild bilaga till detta underavtal finns städningssuppdraget specificerat. Onödigt noggrant? Vad är alternativet?

Tilläggas kan att Sambiblioteket efter ett drygt års drift anses fungera bra. Idag har man dubbelt så många besökare som man tidigare hade på folkbiblioteket och högskolebiblioteket tillsammans.

VISIONER

Ramavtalen är viktiga, liksom underavtalen till punkt och pricka. Lika viktiga är de övergripande visionerna: Vad för slags livsmiljö, vilken kunskapskultur är det vi ser framför oss, där det nya integrerade biblioteket kan spela en aktiv roll?

I en kommun talar politiker och ansvariga tjänstemän mycket om att vilja skapa ett samlande centrum, också i var och en av de stadsdelar där servicen minskar. Ordföranden i barn- och ungdomsnämnden konstaterar att det som blir kvar i stadsdelarna, när den kommersiella servicen drar sig in mot stadskärnan och utåt storköpen, det är oftast just skolorna. Och då gäller det

att bygga de nygamla centrumbildningarna utifrån dem. I samma kommun finns som vision för stadens centrum ett kulturstråk utmed älven, där huvudbiblioteket behöver få finnas kvar.

En annan kommun värnar om visionen Torget. Platsen framför det nya biblioteket ska bli ett "kommunens torg", där unga och gamla möts på ett naturligt sätt. Eftersom biblioteket numera hänger ihop med skolan vill man på så sätt samtidigt föra ut skolan i samhället, och samhället in i skolan. Idéer finns om att lokalisera också vuxenutbildningen till Torgets närhet.

Många uttrycker på olika sätt att visionerna ska växa på fältet, inte vara chefernas eget gungande på molnen ovanför. Som en skolchef uttrycker saken:

–Min roll är att lyssna, bry mig, att värdera och skapa förutsättningar. Det är personalen ute på enheterna som ska ha tankar och visioner om sin verksamhet.

Vanligt är också att chefer bedriver självkritik och inte anser sig ha släppt in bibliotekets personal i den visionära diskussionen på ett medvetet sätt. En rektor säger:

–Jag skulle vilja att vi fortsätter vårt utvecklingsarbete och har hjälp av bibliotekarierna i det. Att vi kommer bort från läroboken och kan arbeta mer projektinriktat. Jag har nog inte tänkt så mycket på bibliotekariens kompetens i det sammanhanget...

Kritik och självkritik, revirproblem och gränsöverskridande samtal. De flesta uttrycker på olika sätt att framtidens lösningar faktiskt finns i ett mer fördjupat och formaliserat samarbete: skola och folkbibliotek i samverkan för det livslånga lärandet.

I samtal, seminarieprogram, avtalstexter och måldokument avspeglas en tro på att ett och ett i bästa fall kan bli tre: att skolans och folkbibliotekens resurser kan förmeras när de används gemensamt.

Visionernas symboliska beteckningar växlar: Kunskapsstaden, Samlande centrum, Kulturstråket, Torget. Men när visionen är stark är också övertygelsen stark om att halvstora och små frågor på ett klokare sätt löser sig.

LITTERATUR

1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna: Lpf94. Stockholm 1999

Bibliotekslag (SFS 1996:1596)

Eriksson, Irene, Att flytta samman. Det integrerade folk- och skolbibliotekets möjligheter och problem. Barn& kultur 2000: 4-5

Folkbiblioteksmanifestet. Skolbiblioteksmanifestet. Svenska Uneskorådets skriftserie nummer 2/2000. Stockholm 2000

Ge rum för språket! Språkrum. Ett utvecklingsprojekt för skolbiblioteken och skolans kreativa språkmiljö [Skolverket: broschyr]. Stockholm 2000

I nöd och lust. En metodutredning om integrerade folk- och skolbibliotek. Rapport från Statens kulturråd 1991:7. Stockholm 1991

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet: Lpo94. Stockholm 1999

Läroplan för förskolan: Lpfö98. Stockholm 1998

Sambiblioteket: från idé till verklighet. Örnköldsvik 2000

Skola och folkbibliotek i samverkan. [Statens kulturråd i samarbete med Skolöverstyrelsen och Svenska kommunförbundet]. Kulturrådet 1978:2. Stockholm 1979

Skolbiblioteken i Sverige. Kartläggning, analys och probleminventering. Rapport från Statens kulturråd 1999:1. Stockholm 1999

<http://www.kur.se>

<http://www.skolverket.se>